

Arkeol. o. 160/1.2.1996

**ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY**

RAPPORT ÖVER ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

AV

**SKÄRVSTENSHÖG I DALSHAGEN, PÖRTOMS SN, NÄRPES KN,
ÖSTERBOTTEN, FINLAND.**

**NOVEMBER 1994
ERIK NORBERG
ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
Umeå Universitet**

Inledning	1
Målsättning.....	1
Topografisk beskrivning	1
Kulturhistorisk beskrivning.....	1
Fornlämningsbeskrivning	2
Metod	2
Lagerbeskrivningar	2
Resultat	3
Sammanfattning.....	3
Övrigt	4
Litteratur	4
Bilaga 1	5

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING AV SKÄRVSTENSHÖG I DALSHAGEN, PÖRTOM SOCKEN, NÄRPES KN ÖSTERBOTTEN.

Inledning

Undersökningen utfördes som ett led i den distanskurs arkeologiska institutionen vid Umeå universitet har bedrivit i samarbete med Vasa sommaruniversitet och Österbottens fornforskningssällskap. Ansvarig för undersökningen var Berit Andersson som assistent deltog Erik Norberg vilken även utarbetat föreliggande rapport. Undersökningen utfördes under 1- 2:a oktober. Valet av fornlämning skedde i samråd med Österbottens fornforskningssällskap dels för att fastställa fornlämningens typ, vilken var oklar, samt för att man på kursen skulle få erfarenhet från fler fornlämningskategorier. I samband med undersökningen utfördes även en kartering av fornlämningsområdet även detta som ett led i utbildningen.

Målsättning

Målsättningen med undersökningen var att fastställa fornlämningens karaktär, antydningar om att detta kunde vara strandvallar gjorde det viktigt för eventuellt framtida skydd av området. Vidare ville vi få daterbart material, vår förhoppning var även att kunna se vilka typer av aktiviteter som lämnat dessa spår i form av stora meterhöga kullar i terrängen.

Topografisk beskrivning

Fornlämningen är belägen ca 50 km söder om Vasa stad i en östsluttning. Den fornlämning vi undersökte ligger i den sydöstra delen av ett ca 10-15 år gammalt kalhygge. Marken består av sjösediment och brunjord.

Kulturhistorisk beskrivning

Den undersökta skärvtenshögen ligger som en i raden av minst ett 10- tal, vidare finns ytterligare en trolig skärvtenshög strax öster om den undersökta på något lägre nivå. Väster om den i nästan nord - sydliga raden av skärvtenshögen har tidigare en del lösfynd gjorts av bl a redskap av flinta, benbitar, kvartsavslag, kamkeramik och snörkeramik. Skärvtens finns över hela området. Ett stort antal gropanläggningar finns även där man kan misstänka att en del av skärvtens i högarna blivit producerad. I de dikningar som gjorts öster och söder om fornlämningsområdet kan man se en hel del kvartsavslag i dikeskanterna. Området verkar ha varit intensivt utnyttjat i förhistorisk tid. Under 1970- talet utfördes arkeologiska undersökningar ca en kilometer söder om Dalshagen i Granliden. Där påträffades boplatser från kamkeramisk och snörkeramisk tid.

Fornlämningsbeskrivning

Den undersökta skärvtenshögen är ca en meter hög och har en tämligen oregelbunden form. Den nord - sydliga diametern är ca 7 meter och den öst - västliga ca 6.5 meter. Längs den västra kanten verkar högen något störd, möjligen av en rotvälta allternativt någon för oss okänd anläggning. I den östra delen syns spåren efter en tidigare mindre provundersökning i form av upplagd skärvsten samt en ca halv meter lång och 20 cm bred gång mot centrum av högen.

Metod

Fornlämningen fotodokumenterades och ett fristående koordinatsystem med x- axeln i norr upprättades. En befintlig fix- punkt transporterades till platsen och en exakt fix på 53.13 m ö h fastställdes på en jordfast sten. En schaktplan upprättades och en kartering av omgivande skärvtenshögar gjordes också. För att få en uppfattning om högens uppbyggnad plangrävdes den sydöstra delen varpå vi även kom att få två profiler av högen. En mot norr och en mot väster. Ett 4 x 4 meter stort schakt undersöktes. Ytan avtorvades med spade och rensades sedan med skärslev. Därefter fotodokumenterades den och avvägdes på en avvägningsplan. På dessa infördes även färgningar samt ben och kolkoncentrationer. Schaktet undersöktes i enmetersrutor och grävdes i tio cm lager. Det bortgrävda materialet sållades genom fyra mm maskstorlek på sållnätet. Mellan varje skikt utfördes fotodokumentation och avvägning. På grund av tidsbrist hann endast fyra lager att undersökas helt. Dock grävdes den öst- västliga profilen ner ca en meter varpå steril mark vidtog.

LAGERBESKRIVNINGAR

Lager 1. Efter avtorvning framkom skärvsten blandad till hälften med brunjord över hela den avtorvade ytan, i detta lager framkom även en del kvartsavslag.

Lager 2. Skärvsten till hälften blandad med jord fortsatte även i dethär lagret. I sydöstra delen av undersökningsområdet framkom kraftigt rödbränd jord. Inom samma område påträffades även ben, ett kolprov togs också i det rödbrända området. Endast en liten mängd skörbränd sten fanns i anslutning till detta. En ljus färgning bestående av fin sand började synas i ruta X- 1005, Y- 502.

Lager 3. Den ljusa sanden från lager två vidgas till ytan och visar sig vara helt fri från skärvsten och jord. Ett kolprov togs tillsammans med en benkoncentration i ruta X- 1004, Y- 501 bredvid sanden. I övrigt liknade ytan lager ett.

Lager 4. En mörkfärgad yta började framträda i främst ruta X- 1005, Y- 501 förmodligen är det toppen av den mörkfärgade kol och sotblandade jorden som sedan tydligt kom fram i lager fem vid profilgrävningen.

Lager 5 i profilen. Ett klart trendbrott syntes i profilen. Från att i tidigare lager mest ha bestått av brunjord och skärvsten blir innehållet i skärvstenshögen istället dominerat av mörkfärgad jord, grus, kolbitar och sot blandat till ca hälften med skärvsten. Detta fortsatte ner genom hela anläggningen till botten av den. I profilen syntes tydligt att skärvstenshögen är uppbyggd på en ganska tunn sandlin, under vilken det framkom lera. I och med sanden avtog skärvstenen. En mörkfärgad rand som framkom i sanden kan vara spår efter någon form av nedgrävning eller stolphål.

RESULTAT

Fornlämningen bör betraktas som en skärvstenshögd där två olika faser tydligt kan skiljas. Dessa består i att den övre delen av högen efter avtorvning har en ca 35 - 40 cm tjockt lager blandat med skärvsten och brunjord. Under detta följer nästa lager bestående av mörkfärgad jord, kol, sot och skärvsten, vilket når ner till högens botten. Skärvstenen i högarna torde komma från aktiviteter i bl a de gropar som ligger i nära anslutning till högarna, dessa kan vara spår från ex rumsuppvärmning, matlagning eller sältransutvinning. Vid många olika aktiviteter används upphettade stenar och utan vidare undersökningar av området kan man inte säga vilka som lett till dessa stora ansamlingar med skörbränd sten i Dalshagen.

Övrigt material består av 312 st kvartsavslag, fyra skrapor i kvarts, en glättsten kanske för skinnberedning samt ett antal ben. Några av benen har kunnat identifierats vid en preliminär besiktning av osteologen Helen Wallander. De kommer ifrån en sälart (okänt vilken) delar från sälens skalltak, underkäke, kotor, fram och baklabbar har kunnat identifieras. Spår från själva styckningen syns även på benen.

SAMMANFATTNING

Fornlämningen visar sig ha stora likheter med de av Thomas B Larsson (1986) beskrivna skärvstenshögarna i Östergötland. Där identifierar han tre olika typer varav den undersökta skärvstenshögen i Dalshagen stämmer in på hans typ B. Det vill säga en högd med 30-45 cm tjockt topplager av skörbränd sten blandad med sand och jord utan träkol och sot. Under detta följer en blandning av skärvsten, kolinfattad och sotig jord ner till botten. Dateringen för denna typ i Östergötland ligger kring 950 f. Kr. Typ A bestående av skärvsten, kolinfattad och sotig jord från topp till botten dateras till ca 980 f. Kr. Typ C bestående av skärvsten, brunjord och sand rakt igenom dateras vanligen till ca 400 f. Kr.

En trolig orsak till förändring i skärvstenshögarnas sammansättning kan vara att man fått ett nytt användningsområde för askan och kolet, säger Larsson (1986). Istället för att kasta det med skärvstenen på avfallshögen tror han att man tar rätt på askan och kolet och sprider det på åkern tillsammans med annan gödsel.

En intressant sak är den höga höjden, ca 51 meter över havet, som skärvstenshögar i Dalshagen ligger på. Om dateringen skulle stämma överens med den för B- typen i Östergötland (950 f. Kr.) hamnar de i Österbotten ganska långt från hav och vatten vid den här tidpunkten. Det något förvånande blir då de rester av slaktad säl som förekommer i materialet. Än mer intressant skulle det bli om fornlämningen visar sig vara strandbunden. Vi har här då en neolitisk boplats med skärvstenshögar som har samma stratigrafi som typ B i Östergötland men är 2000 år äldre d v s 2950 f. Kr, enligt landhöjningskronologin (Pirazzoli 1991).

De närmast kända skärvstenshögar för närvarande finns på svenska sidan bottenviken i Umeå socken på Mariehem. Dateringarna från dessa börjar i äldre bronsålder och går in i järnålder. Genom makrofossilanalys har man funnit spår av säd i högar. Det förekommer både korn och åkerogräs i dem, spår från en grupp med agrar identitet. Skärvstenshögar på Mariehem har dock inte samma tydligt åtskilda stratigrafi som de i Dalshagen och Östergötland.

ÖVRIGT

Vid rapportens upprättande finns ännu inga resultat analyserade från de kolprover och makroprover som tagits. Dessa får tillföras rapporten senare. Fullständig osteologisk analys över benmaterialet som tillvaratogs skall utföras under december 1994.

LITTERATUR

Forsberg, L. 1990. s 55-69. Arkeologi i norr 3 Umeå universitet.

Forsberg, L. 1993. s 195-246. Ekonomi och näringsformer i nordisk bronsålder.

Larsson, Thomas B. 1986. The bronze age metalwork in southern Sweden. Aspects of social and spatial organization 1800-500 B.C.

Pirazzoli, P.A. 1991. World atlas of holocene sea-level changes.

Weegard, J. 1992. Arkeologi i Pörtom.

Muntliga uppgifter:

Andersson. Berit. Ark. inst. Umeå universitet.

Larsson. Thomas B. Ark. inst. Umeå universitet.

BILAGA 1

Enligt de bifogade ^{14}C analysen så är skärvstenshögen strandbunden då det kalibrerade värdet (enl. Stuiver & Becker) blir 2.888 f. Kr. yttervärden 2916-2710 f. Kr. BP värde var 4260 ± 70 . Analysnummer för provet Ua 10140. Det kol som daterats är ett prov som togs i botten av skärvstenshögen (Anl 3), vilket kunde innebära att skärvstenshögen var yngre och att det är en tidigare boplats som kolet kommer ifrån. Det finns ju spår av andra boplatser högre upp i området. För att klargöra skärvstenshögens ålder skickades ytterliggare ett kolprov från ett i högen högre del. Kolprovet från lager 4 togs där fyllningen i högen blir märkbart mera kol- och sotblandad. ^{14}C dateringen från lager 4 blev 4090 ± 55 Bp (Ua 10289) vilket ger ett kalibrerat värde till 2598 f. Kr (2621-2569). Dateringarna överensstämmer att skärvstenshögen skulle ha varit strandbunden med tanke på det tidigare redovisade benmaterialet (slaktad säl).

Dateringarna från skärvstenshögen är mycket gamla för att vara från den här typen av anläggning. Vi har faktiskt inte hittat någon bra motsvarighet i Norden. Den tolkning som gjordes i rapporten tidigare, innan resultatet från ^{14}C dateringarna blev klara om att man använt kolet på åkern, gör att ytterliggare undersökningar behövs för att bekräfta en sådan hypotes. Detta borde ske genom att större ytor upptas i området, samt framför allt att pollenanalyser blir gjorda.

TANDEMLABORATORIET

UPPSALA UNIVERSITET

Tandem Laboratory
Uppsala University

Berit Andersson
Arkeologiska inst.
Umeå Universitet
901 87 UMEÅ

Uppsala 1995-06-29

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Sverige och Finland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1% HCl tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1% NaOH tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C} \text{‰ PDB}$	^{14}C ålder BP
Ua-10139	RAÄ 77, Umeå sn, Kista, nr 1	-24.55	2 030 \pm 65
Ua-10140	Dalshagen, Anl 3, nr 2	-26.37	4 260 \pm 70

Med vänlig hälsning

Göran Possnert / Maud Söderman

Postadress	Gatuadress	Telefon 018-182500	Telefax	Telex
Postal address	Visiting address	Direktval 183059		
Box 533	Thunbergsvägen 5	Phone + 46 18 182500	Nat. 018 555736	76088
S-751 21 Uppsala	Uppsala	Direct 183059	Int. +46 18 555736	TSLISV-S
Sweden				

TANDEMLABORATORIET
UPPSALA UNIVERSITET

Tandem Laboratory
Uppsala University

Berit Andersson
Arkeologiska inst.
Umeå Universitet
901 87 UMEÅ

Uppsala 1995-09-25

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Västerbotten, Sverige och Österbotten, Finland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1% HCl tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1% NaOH tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del , som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C} \text{‰ PDB}$	^{14}C ålder BP
Ua-10288	Långeå 1:7	-25.11	1 585 ± 60
Ua-10289	Dalshagen, Pörtom, Anl. 3, RN 4	-25.88	4 090 ± 55

Med vänlig hälsning

Göran Possnert

Göran Possnert / Maud Söderman

Postadress	Gatuadress	Telefon 018-182500	Telefax	Telex
Postal address	Visiting address	Direktval 183059		
Box 533	Thunbergsvägen 5	Phone + 46 18 182500	Nat. 018 555736	76088
S-751 21 Uppsala	Uppsala	Direct 183059	Int. +46 18 555736	TSLISV-S
Sweden				

1242 10 PÖRTOM

PERUSKARTTA GRUNDKARTA

1:20 000

Östergötland Pörtom Horonkyliän 21° 40' NÄRPIÖ NÄRPES Siulanneva
1532 1533 -33m 20s Nak = -10°
Nak = +79°v

14 2225 2226 2227 1241 12 222

1) Käyttämistä kulkusuunnista vähennettävä kokosen ja neulapohjoisen etun yhtenäiskoordinaatusta saadaan laskemalla uvunkorjaus Nak (+69°) uskorjaus Nak (+79°) uskoordinaatiston mu-9° -10° = +59°

Innan den på kartan mätta färdriktningen används i terrängen skall från dess värde subtraheras total-korrektionen Kok, dvs. vinkeln mellan kartnorr och kompassnorr. För det i rött tryckta enhetskoordinat-systemets del erhålls totalkorrektionen (+148°) genom att nättalskorrektionen Nak (+69°) och den i rött tryckta poltalskorrektionen Nak (+79°) adderas med sina förtecken. För det i svart tryckta grundkoordinat-systemets del är totalkorrektionen +69° -10°

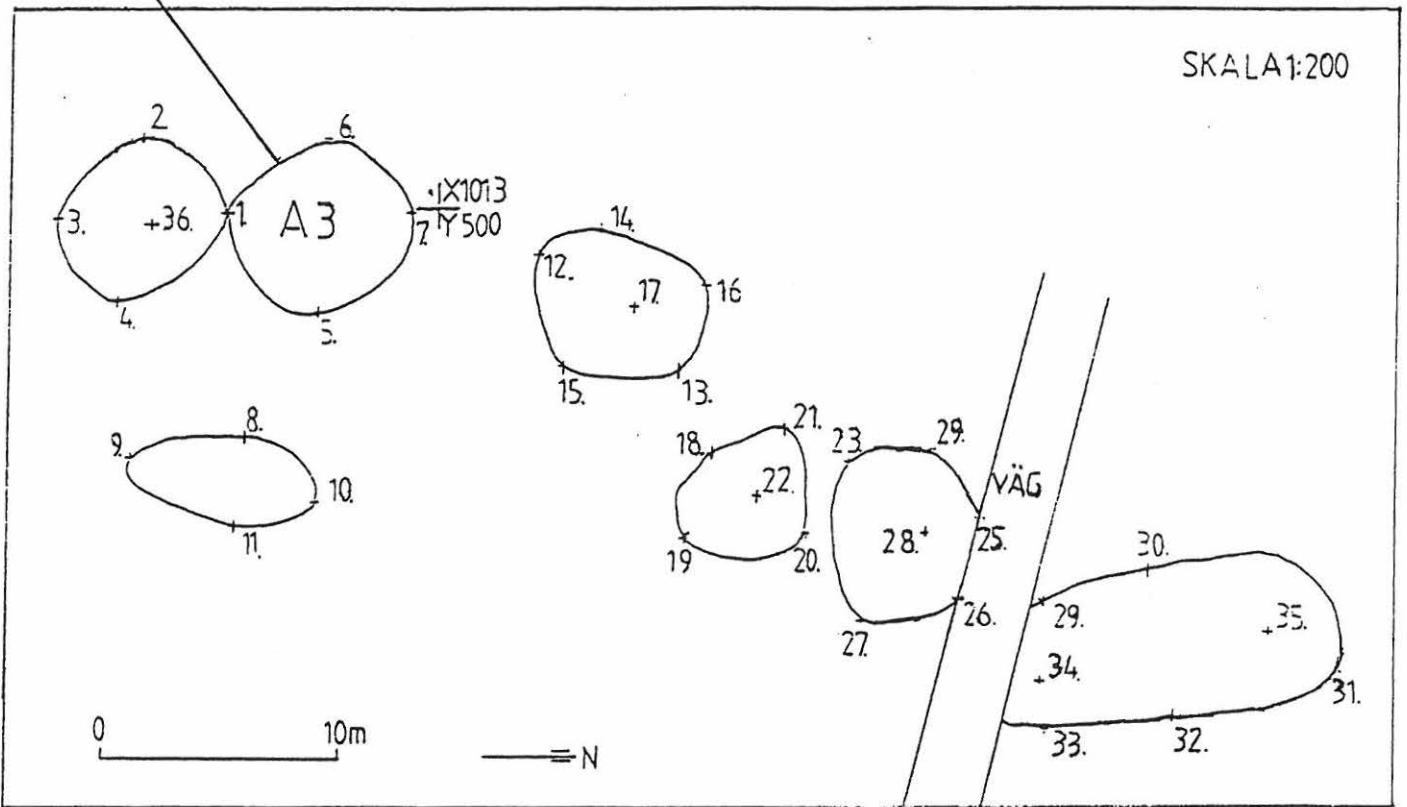
Karttarunkona stereokarttoitus Autograph A 8-kojeella 1:10 000 v. 1983. Ilmakuvaus 1982
Kartan baserad på stereokartläggning med Autograph A 8-apparat 1:10 000 år 1983. Flygfotograferat 1982
Alueella magneettisia häiriötä
På området magnetiska störningar

Detaljartering av skärvstenshögar, Dalshagen, Pörtom sn.

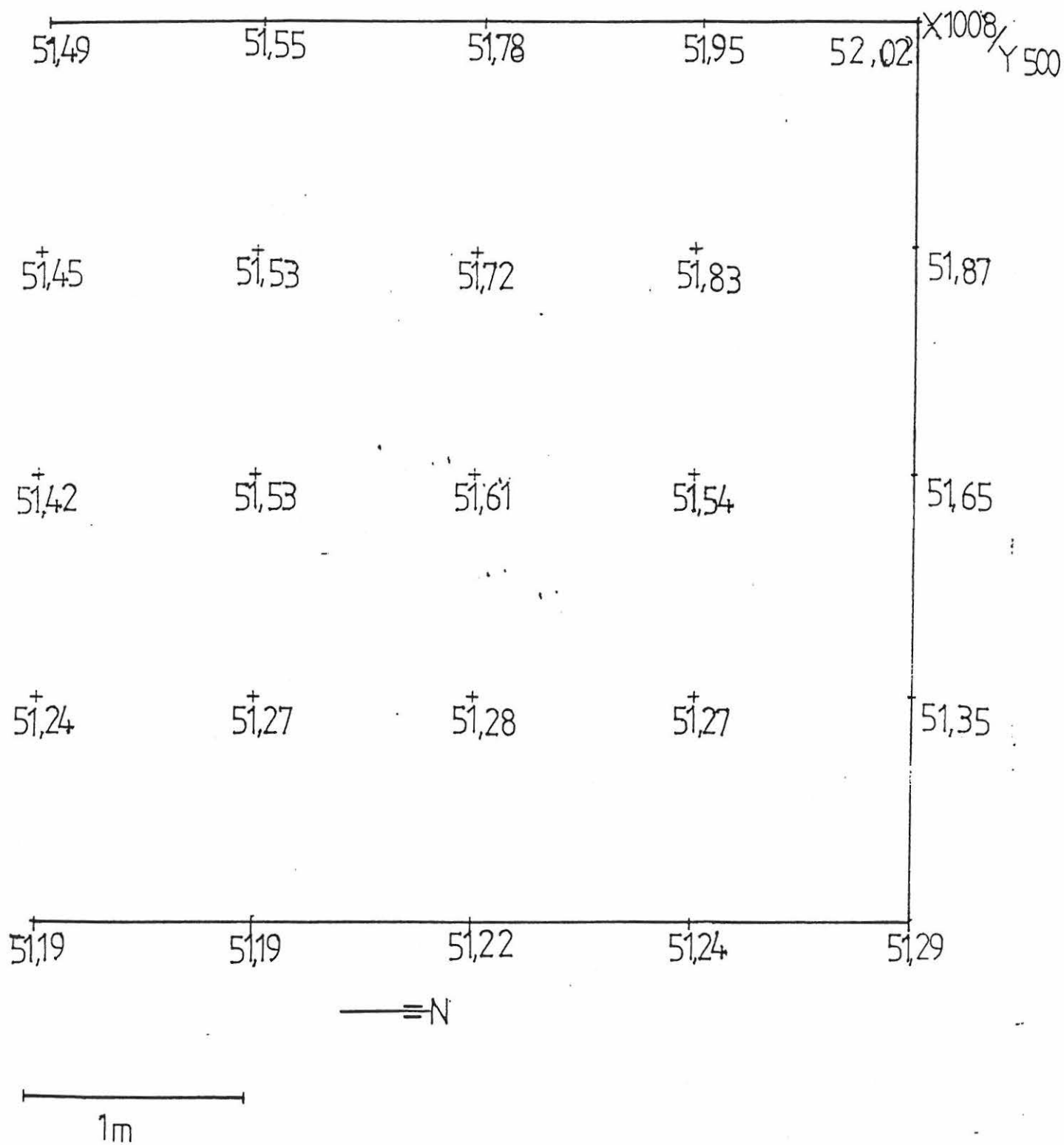
Undersökt skärvstenshög

SKALA 1:200

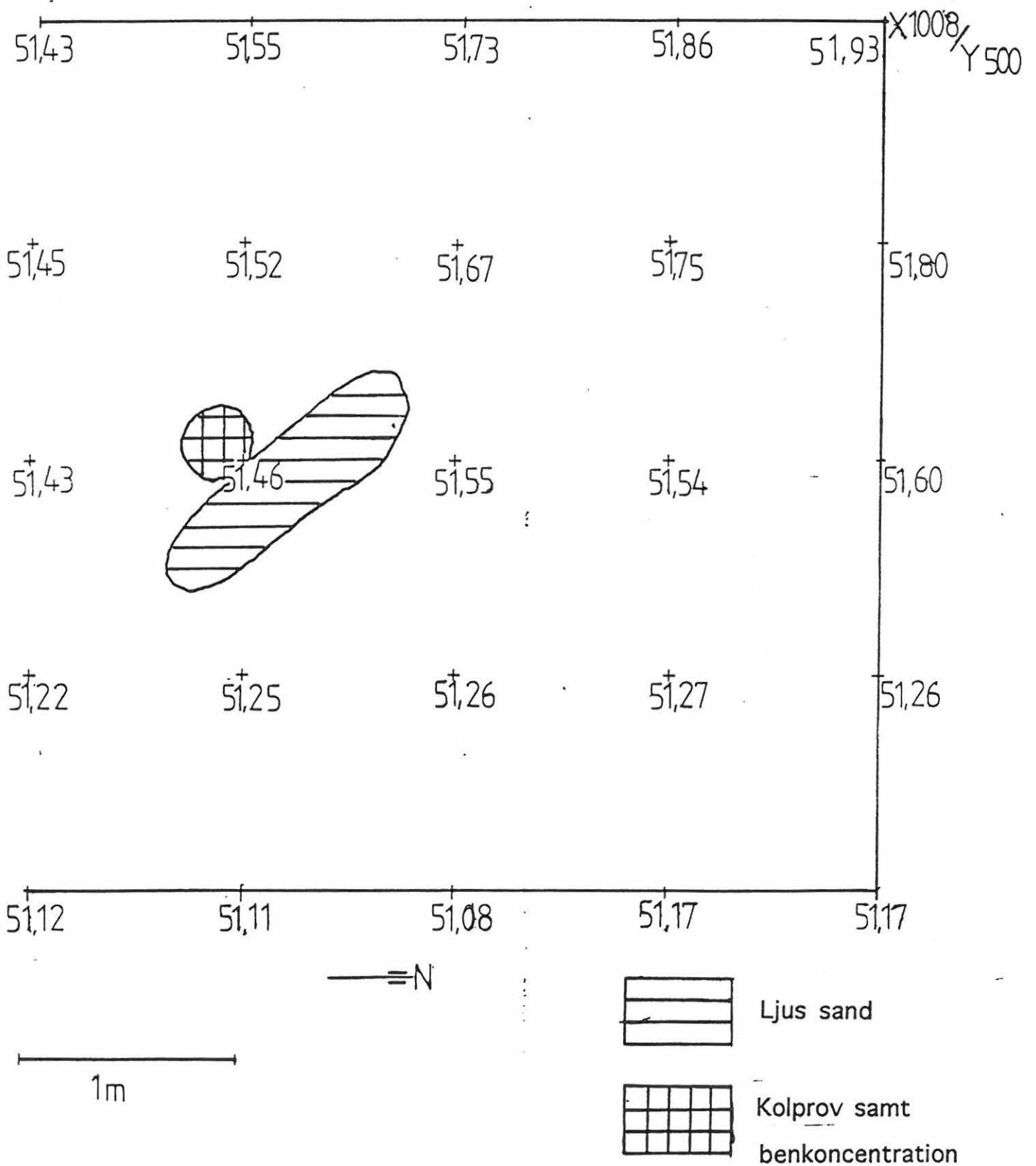

1=51.55	19=51.12
2=51.75	20=51.44
3=51.58	21=51.47
4=51.36	22=51.90
5=51.44	23=51.93
6=52.04	24=51.89
7=52.00	25=51.74
8=51.11	26=51.50
9=51.11	27=51.23
10=50.80	28=52.31
11=50.76	29=51.79
12=51.69	30=51.65
13=51.71	31=51.55
14=51.84	32=51.33
15=51.57	33=51.23
16=51.90	34=52.00
17=52.25	35=52.24
18=51.40	36=52.06

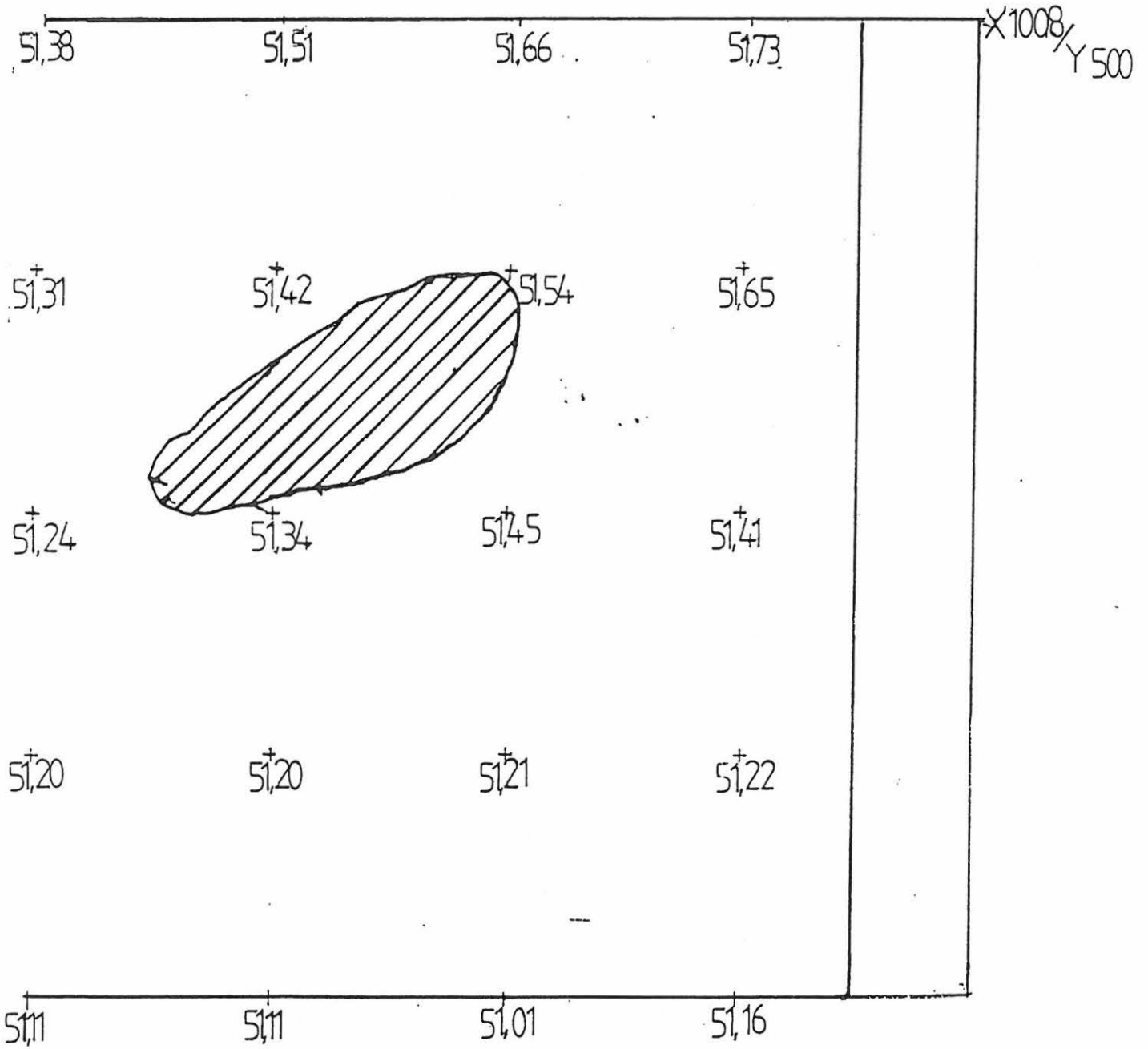
Schaktplan över A 3. Rensningsnivå 2. Dalshagen Pörtom sn.

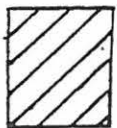
Schaktplan över A 3. Rensningsnivå 3. Dalshagen Pörtom sn.

Schaktplan över A 3. Rensningsnivå 4. Dalshagen Pörtom sn.

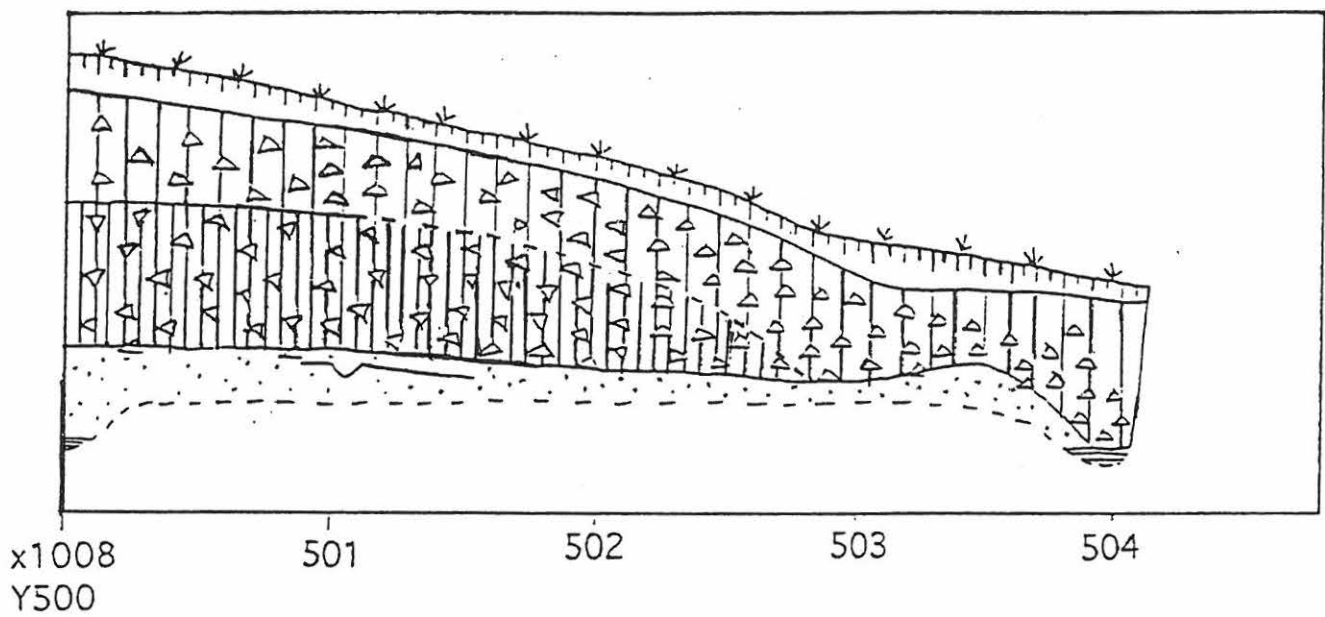
—≡N

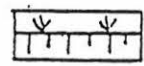

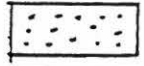

Mörkfärgning

Profil från söder A 3. Dalshagen Pörtom sn.

51,44 m ö h

- Torvlager
- Skärvsten och brunjord
- Skärvsten, kol och sotinfattad mörkfärgad jord
- Sand
- Lera

Kvartsavslag i gram / m² Lager 1

x1007 y500	17,6		0,3	16,5
x1006 y500	7,7	74,9		124,3
x1005 y500	11,2		13,3	4,9
x1004 y500	7,5	6,4	21,4	

0 1 m

Kvartsavslag i gram / m² Lager 2

x1007 y500	19,2	15,6	6,4	
x1006 y500	31,8	98,6	14,2	3,0
x1005 y500	213,3	75,0	109,9	19,3
x1004 y500		98,3	172,1	15,2

0 1 m

Kvartsavslag i gram / m² Lager 3

x1007 y500				
x1006 y500				8,7
x1005 y500	128,4		196,1	17,7
x1004 y500	56,1	156,2	97,4	75,0

0 1 m

Kvartsavslag i gram / m² Lager 4

x1007 y500		4,2		
x1006 y500	28,3			
x1005 y500		566,7	10,1	
x1004 y500	64,4	100,7	24,5	

0 1 m

(Alueest. n. 160/1.2.1996)

KAIVAUKSET PIRTTIKYLÄSSÄ 1.-2.9.1994

Paikka: Pirttikylä, Dalshagen

x = 6950 95

y = 534 08

z = n. 60m

Kaivausten johtaja: Berit Andersson, Uumajan yliopisto

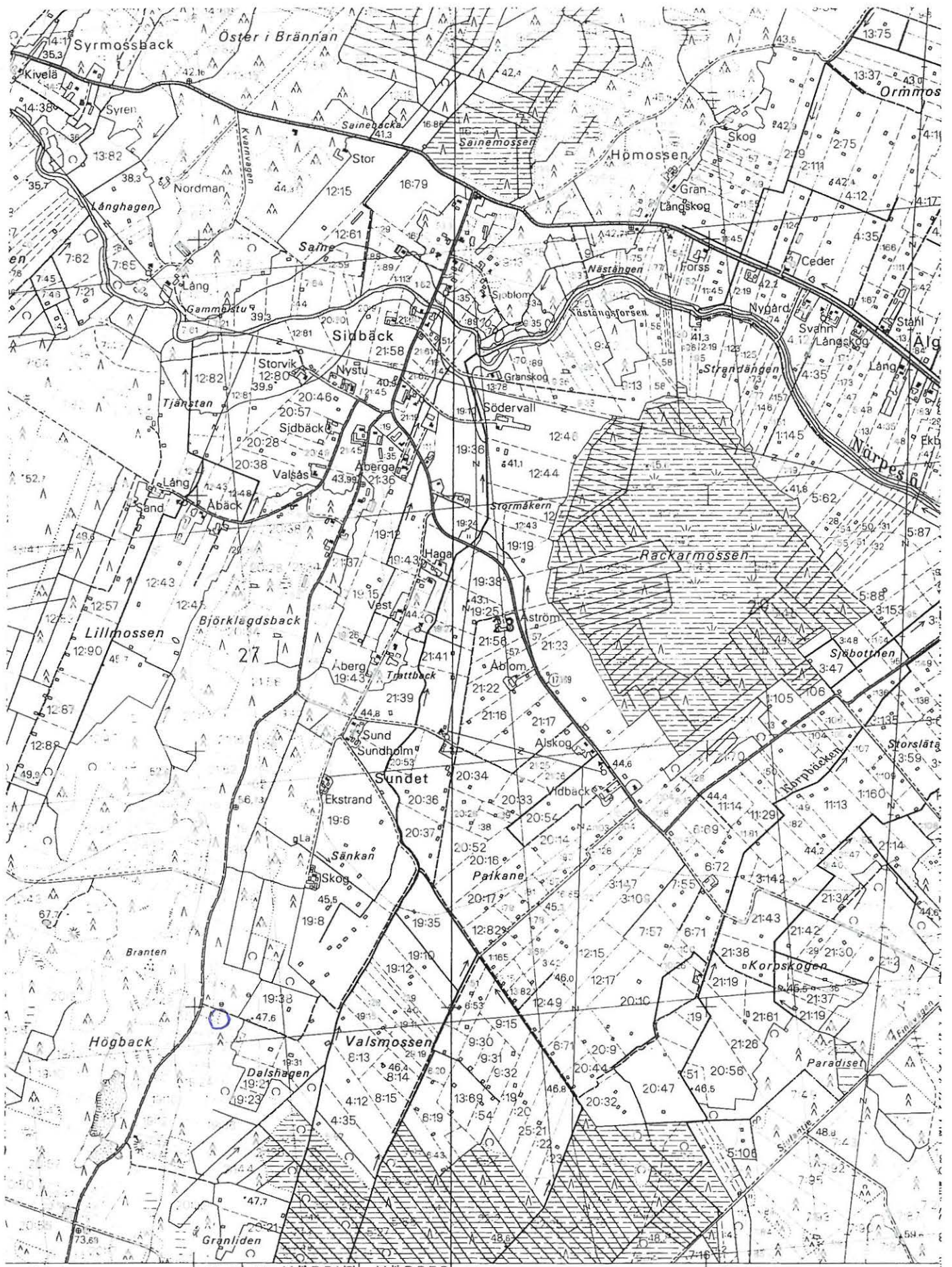
Alueella sijaitsevasta useasta palokivikasasta avattiin yhdestä kaakkoinen neljännes. Avattu alue oli kooltaan 4x4m, sitä ei kuitenkaan ehditty kaivaa pohjaan asti, ainoastaan n. 20cm kaivettiin ja lisäksi pohjoisreunaan kaivettiin profiili pohjaan asti. Kasa koostui maansekaisista tulesa olleista ja haljenneista kivistä. Kasan laitaosassa havaittiin kivetön alue, jossa oli hiekkaa, joka tuntui ulottuvan melko syväälle. Tämän alueen länsipuolella esiintyi nokimaata, jossa oli myös palanutta luuta. Myös muualta löydettiin hiiltä ja palanutta luuta. Profiilin kohdalta hiiltä tuli vielä aivan pohjasta asti.

Hiilen ja palaneen luun lisäksi kaivauksissa löytyi kvartsi-iskoksia, pari kvartsiydintä ja yksi kvartsikaavin. Keramiikka ei löytynyt ollenkaan!

Kaivauksissa otettiin näytteet makrofossiili- ja C14 -analyysjä varten.

Alueesta tehtiin yleiskartta 1:200.

Erkki SALONEN / Pohjanmaan museo
JÄTTÄMÄ ALUSTAVA TIEDONANTO

Heronkylään

21° 40' NÄRPIO
-33m 20s
Nok = +7.9v

NÄRPES

Siulanneva

1535

JURVA

1536

1241 12
 Itäurkonen stereokartoitus Autograph A 8-kojeella 1:10 000 v. 1983 Ilmakuvaus 1982
 ian baserad på stereokartläggning med Autograph A 8-apparat 1:10 000 år 1983 Flygfotografert 1982
 eilla magneettisia häiriöitä
 ömrådet magnetiska störningar

Korkeudet metreinä merenpinnasta N 60-järjestelmän mu.
 Höjderna i meter över havsytan enligt N 60-systemet

